Кудін Сергій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права
ННІ права Університету державної фіскальної служби України
Шевченко Юлія Валеріївна,
аспірант кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права
ННІ права Університету державної фіскальної служби України

ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В УСРР У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ

Сучасні процеси формування правової держави і громадянського суспільства в Україні потребують належного переосмислення того політико-правового досвіду, який залишився нам в спадщину від СРСР, а також – тих державно-правових тенденцій, що існували на етапі переростання авторитарного режиму в тоталітарний. Даний аспект розвитку юридичної науки є актуальним також з огляду на окремі спроби реанімації певних ідеологічних форм, що безпосередньо пов'язані з авторитарним і, навіть, тоталітарним минулим. Особливої уваги в даному контексті заслуговує діяльність правоохоронної системи й, зокрема, органів юстиції в Україні у 20-х роках ХХ ст.

Система правоохоронних органів УСРР у період другої половини 1920-х років була досить строкатою. До неї належали: органи суду, прокуратури, дізнання і слідства, ДПУ, адвокатура та НКВС, до структури якої належали органів міліції та розшуку УСРР тощо. Особлива ж роль належала Народному комісаріату юстиції.

Захист інтересів держави, а передусім партократії, потребував високоефективної діяльності органів кримінальної юстиції. Однак, цьому перешкоджав ряд об'єктивних і суб'єктивних обставин: 1) низький фаховий рівень працівників, що, власне, був обумовлений відповідною політикою держави, незначною кількістю юридичних навчальних закладів і негативно впливав на якість кримінально-процесуального провадження; 2) незадовільне матеріально-технічне забезпечення; 3) недосконалість нормативно-правової бази та її невідповідність кваліфікації більшості працівників [1, с. 288]. За цих

обставин професіоналізм, зазвичай, підмінявся репресивно-каральними функціями.

Проте розгалужений карально-репресивний апарат був далеко не єдиним засобом державно-правового регулювання. Ця частина механізму держави була продуктом свого часу й не підміняла собою законодавчу, виконавчу та судову владу в суспільстві. Причому з його розвитком їх роль і значення зростають поряд із одночасною зміною ролі та значення державного апарату примусу. І. О. Ільїн розглядав державний примус тільки як технічну підмогу чи умовно-тимчасову заміну справжньої сили [2, с. 413]. Каральні засоби державно-правового регулювання та насадження силових методів не могли принести позитивного результату в принципі. Але їх застосування шляхом тотального терору й страху в суспільстві мало на меті встановлення такої системи державної влади, котра базувалася виключно на власній ідеології, доктрині та пріоритетах.

Положення КПК 1922 року, декларуючи демократичні правові принципи, частково дублюючи положення відповідного кримінально-процесуального законодавства РРСФР, водночас, заклав підвалини у становленні радянської правової системи в Україні. Зміни, що відбулися у політичній обстановці в СРСР наприкінці 1920-х років, передусім пов'язані із становленням авторитарного державно-правового режиму «сталінізму», потребували відповідних змін у правовій площині, що стало важливою передумовою для прийняття КПК 1927 року.

В умовах радянського суспільства «закон» став уособленням «волі партії та уряду», а суд був зведений до становища однієї з ланок втілення «партійної пролетарської політики». Поряд із цим, протягом другої половини 1920-х років на рівні державної ідеології стверджувалася теза, що в процесі зміцнення радянського суспільства з нього повинні зникнути конфліктність і, зокрема, кримінальна злочинність, котра, мовляв, є породженням соціально несправедливого буржуазного суспільства. Відповідним чином, правоохоронним органам, зокрема – НКЮ, відводилася посередня (порівняно

з іншими державно-правовими інститутами) роль своєрідного механізму виконання та втілення в життя настанов більшовицької партії.

Основи судоустрою СРСР і союзних республік 1924 року розширили права органів прокуратури, поклавши на них нагляд за законністю судової діяльності. Органи прокуратури республік отримали право опротестування в касаційному та наглядовому порядку вироків, рішень і визначень судів республік. Прокуратура здійснювала: нагляд від імені держави за законністю дій усіх органів влади, господарських установ, громадських і місцевих органів і приватних осіб; нагляд за діяльністю органів дізнання й слідства при розкритті злочинів; нагляд за діяльністю органів ДПУ; підтримання обвинувачення в суді; участь у цивільному процесі; нагляд за належним утриманням ув'язнених під вартою. Саме прокуратура, здійснюючи нагляд за дотриманням законності в ВТУ, сприяла в цілому покращенню їх діяльності. Як відмічалося в друкованих засобах тих років, прокурорський нагляд регулював підбір керівного складу ВТУ, в посиленні правової пропаганди серед співробітників тощо.

Загалом, державна прокуратура, як спеціальний апарат державної влади, мала здійснювати за дотриманням законів і належною організацією боротьби зі злочинністю. Оскільки головною функцією прокуратури був загальний нагляд, тобто перевірка законності дій місцевих органів влади, що потребувало багато часу, прокурори мало уваги приділяли виконанню функції обвинувачення під час розгляду справ судами та виконанню обов'язків, пов'язаних з кримінальним судочинством (наприклад, нагляд за слідством). До цього призводило й те, що кількість адвокатів, присутність яких була обов'язковою, коли брав участь прокурор, була недостатньою. Для ведення розслідування до судової стадії було запроваджено посаду слідчого, який був працівником правосуддя, а не кримінального розшуку. Відповідальними за роботу слідчих були судді, але оперативна діяльність слідчих з розслідування справ перебувала під наглядом прокурора. Функції органів прокуратури поєднували як нагляд за виконанням законі, так і кримінальне переслідування.

На середину 1920-х років інститут судової влади як символ справедливості був забутий і замінений наспіх сформованими судами та неконституційними судовими утвореннями, цілковито виконуючими замовлення пролетарської диктатури відповідно з більшовицькою доктриною. Радянська судова система, як інші державні інститути, була пронизана духом подвійної моралі. У цей час зі сфери судочинства зникають такі процесуальні норми, як змагальність, право на захист, рівність перед законом і судом, гласність. Свобода публічної критики радянської дійсності, в тому числі й правосуддя жорстко переслідувалася цензурою. Влада, попри свій популізм, фактично відкинула попередні досягнення демократії, в тому числі й у сфері судочинства, згорнула діяльність правозахисних інститутів і правозастосовчих закладів, покликаних охороняти права й свободи громадян. Досвідчені професіонали були, значною мірою, замінені слухняними виконавцями волі правлячої номенклатури.

Це втручання партійно-державного апарату в діяльність суду, прокуратури та інших правоохоронних органів, супроводжувало ідеологічне обґрунтування репресивних заходів наявністю «класових ворогів», «ворогів народу» та необхідністю рішучої боротьби з ними [3, с. 109, 110]. Радянські суди все більшою мірою перетворювалися із незалежного правоохоронного органу на цілком залежний від влади механізм реалізації її рішень і настанов. Прокуратура, в свою чергу, виконувала функцію особливої наглядової інстанції практично над усіма правоохоронними структурами, в тому числі – й судовими установами.

Отже, можна зробити наступні висновки. Загалом, функціонування органів юстиції УСРР у 20-х роках ще не мало чітко визначених форм і тенденцій. Значною мірою цьому процесу перешкоджала партійно-бюрократична специфіка управління та авторитарні тенденції керівництва країни. У політико-правовій доктрині радянської держави формувався досить деформований характер державно-правового регулювання.

На території УСРР у 1920-х роках став особливо помітним неоднозначний і суперечливий характер діяльності правоохоронних органів і, зокрема, юстиції, що проявлялося в активізації соціально-економічних і політичних кампаній, ініційованих партійною владою й здійснюваних з допомогою органів правової охорони. Ці кампанії спрямовувалися насамперед проти технічної інтелігенції, заможних селян тощо.

У цей період органам юстиції відводилася посередня роль своєрідного механізму виконання та втілення в життя настанов більшовицької партії. Форми та засоби діяльності органів юстиції у сфері забезпечення правопорядку стосувалися, насамперед, організації функціонування органів кримінальної юстиції.

Список використаних джерел:

1. Губар С. В. Кримінальна юстиція в Україні. 1927-1939 роки : монографія. Київ : «Хай-Тек Прес», 2009. 352 с.

2.Ильин И. А. О сильной власти. Москва : Русская книга, 1996. С. 404-419. (Собр. соч. : в 10 т. Т. 2. И. А. Ильин ; кн 1 ; сост. и коммент. Ю. Т. Лисицы).

3.Заика Л. М. Жертвы и палачи. По материалам процессов 1919–1953 годов. Москва : Книжный мир, 2011. 624 с.

ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА
КАФЕДРА ТЕОРІЇ, ІСТОРІЇ ПРАВА І ДЕРЖАВИ
ТА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА

ЗБІРНИК МАТЕРІАЛІВ

«ІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКИХ ПРАВОВИХ

НАУКОВИХ ЧИТАНЬ»

пам'яті
доктора юридичних наук, професора,
заслуженого юриста України,
член-кореспондента Національної академії
правових наук України
НІНИ РОМАНІВНИ НИЖНИК

17 жовтня 2019 року
місто Ірпінь

УДК 34(477)(063)
З-41

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Шевченко Анатолій Євгенійович – доктор юридичних наук, професор, Заслужений юрист України, завідувач кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права ННІ права Університету державної фіскальної служби України.
Павлюх Ольга Анатоліївна – старший викладач кафедри теорії, історії права і держави та конституційного права ННІ права Університету державної фіскальної служби України.

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Університету державної фіскальної служби України
(протокол № 13 від 20 грудня 2019 р.)

Відповідальність за достовірність фактів, цитат, власних імен, географічних назв, назв підприємств, установ, організацій та іншої інформації несуть автори матеріалів. Переклади і передруки дозволяються лише за згодою авторів.

З-41
«ІІІ Всеукраїнські правові наукові читання» пам'яті доктора юридичних наук, професора, заслуженого юриста України, член-кореспондента Національної академії правових наук України Ніни Романівни Нижник»: збірник матеріалів / за заг. ред. А. Є. Шевченка. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 268 с.

ISBN 978-966-949-297-5

Збірник «ІІІ Всеукраїнських правових наукових читань» містить спогади колег, друзів, учнів та послідовників д.ю.н., професора Н.Р. Нижник, а також матеріали наукових досліджень працівників науково-дослідницьких установ, професорсько-викладацького складу, здобувачів вищої освіти з наукової проблематики, якою займалась Н.Р. Нижник: у сфері державного будівництва, публічного управління, конституційного права, адміністративного права та публічної служби, що знайшли актуалізацію та розвиток у вітчизняній правовій науці, зокрема, завдячуючи численним науковим працям її вдячних учнів і послідовників.

© Університет ДФСУ, 2019
© Автори, 2019
© ТОВ «ТВОРИ» , 2019

ISBN 978-966-949-297-5

Камаралі Світлана Євгенівна
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ……..…….133
Берестень Артем Валерійович
ПРОЦЕС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА СУЧАСНУ ПРАВОВУ СИСТЕМУ……..…..137
Бригінець Олександр Олександрович
НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ОСНОВОПОЛОЖНА КАТЕГОРІЯ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ ……...141
Антошкіна Валерія Костянтинівна
ОСОБЛИВОСТІ ОБ'ЄКТУ ТЛУМАЧЕННЯ ЯК ОДНОГО ІЗ ВАЖЛИВИХ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОЦЕСУ ТЛУМАЧЕННЯ НОРМ ПРАВА……..……..…145
Шевченко Анатолій Євгенійович
Биба Юрій Володимирович
МЕТОДОЛОГІЯ ПРОБЛЕМИ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У ВИДІ ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ……..……149
Шевченко Анатолій Євгенійович
Бадахов Юрій Назірович
ОСОБЛИВОСТІ ПІДГОТОВКИ КАДРІВ ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ У 30-40-ИХ РОКАХ ХХ СТ. ……....154
Шевченко Анатолій Євгенійович,
Пащенко Дмитро Андрійович
РЕЖИМНІ ЗАХОДИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ……..……161
Шевченко Дмитро Анатолійович,
Павленко Елизавета Валеріївна
СОЦІАЛЬНІ ПРАВА ЖІНОК В УКРАЇНІ……...166
Богатирьов Іван Григорович
Бейгол Аліна Григорівна
ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДВКС УКРАЇНИ……..……170
Лощихін Олександр Миколайович
Лащихіна Ірина Михайлівна
ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНОЮ КОНТРОЛЮ НАД КОРДОНОМ – НЕОБХІДНА УМОВА ЗУПИНЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ НА ДОНБАСІ……..173
Кудін Сергій Володимирович
Шевченко Юлія Валеріївна
ОСНОВНІ НАПРЯМИ ДІЯЛЬНОСТІ ОРГАНІВ ЮСТИЦІЇ В УСРР У 20-Х РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ……..……..……175
Зражевський Олександр Володимирович
Чекараміт Антон Миколайович
РУСЬКА ПРАВДА ЯК ОСНОВНЕ ДЖЕРЕЛО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА КИЇВСЬКОЇ РУСІ……...……180